

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Simon József

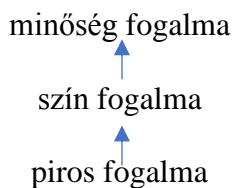
Középkori és reneszánsz eszmetörténet

A metafizika fordulata 1300 körül

6.3 lecke – 15 perc

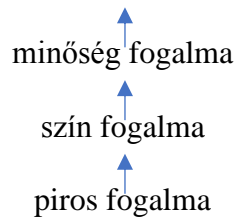
A metafizika tárgya Duns Scotus filozófiájában

Ha Aquinói Szent Tamás metafizika-konceptiójának ismertetését az ismeretelmélet témaköre felől közelítettük meg, akkor tegyük ezt Duns Scotus koncepciójával is! A legfontosabb különbség abban áll, hogy míg Aquinói ismeretelméletében a létezésről nem alkothatunk olyan fogalmat, mint az összetett szubsztanciákat jellemző formai sajátosságokról, addig Duns Scotus megengedi ezt. Ha megismerem egy rózsza piros színét, akkor ezzel együtt megismerem a szín fogalmát, illetve a minőség fogalmát is.

Másként fogalmazva: a konkrét rózsza piros színéről alkotott ismeret magába foglalja a szín ismeretét, mely ismeret gyengébb vagy kevésbé artikulált, hiszen elsősorban a piros színt ismertem meg. Ugyanígy: a piros ismeretében megismert szín fogalmával együtt a minőség fogalmára is szert teszek, mely ismeretem még meghatározatlanabb, mint a színről alkotott ismeretem volt. A fogalmak felszálló ága azonban nem áll meg a legfelső kategóriáknál: a határozatlanul megismert minőségben megképződik a **létezés fogalma** is:

létező mint létező fogalma

Ez azt jelenti, hogy minden ismeretem tartalmazza a létezés nagyon halvány, ám legáltalánosabb fogalmát. A fogalmak felszálló ágának bennfoglaltságát az teszi lehetővé, hogy a fogalmak felszálló ágában az egyre meghatározatlanabb, ám egyre általánosabb fogalmaknak mindig meg is felel valami a valóságban. Az individuális piros rózsán valóban létezik a pirosság, a szín, a minőség – egyre gyengébb ontológiai súllyal. A létezés a legmeghatározatlanabb, ám épp ezért a legáltalánosabb sajátossága a dolgoknak, melyet a külvilágotól szerzett minden egyes ismeretünkben megismerünk. Amikor metafizikát művelünk – mondja Scotus –, akkor megfordítjuk figyelmünket, és erre a meghatározatlan, mégis teljesen általános létfogalomra és a vele korrespondáló halvány sajátosságra koncentrálnak.

létező mint létező fogalma

minőség fogalma

szín fogalma

piros fogalma

Ahhoz, hogy a fogalmak felszállóágának egyes lépcsői mind megfeleltethetőek legyenek a dolgokon fennálló sajátosságokkal, Scotusnak ki kell dolgoznia az intencionális objektumok ismeretelméleti teóriáját, amit most nem tárgyalunk.

A következő két részlet Duns Scotus *Ordinatio* címen ránk maradt művéből származik, mely oxfordi előadásanyagát tartalmazza, a modern kiadás adatait lásd lent az Irodalom alatt. A magyar szövegek saját fordításaim.

A minden ismeretben adott létfogalom kiterjeszhetővé válik Istenre is. A létezés ugyanolyan (univok) értelemben sajátossága Istennek, mint a teremtményeknek: Aquinóival szemben a transzcendencia határvonala nem vezeti be a létfogalom többértelműségét, ami alapján Isten és a teremtmények létezése csupán analóg egymással.

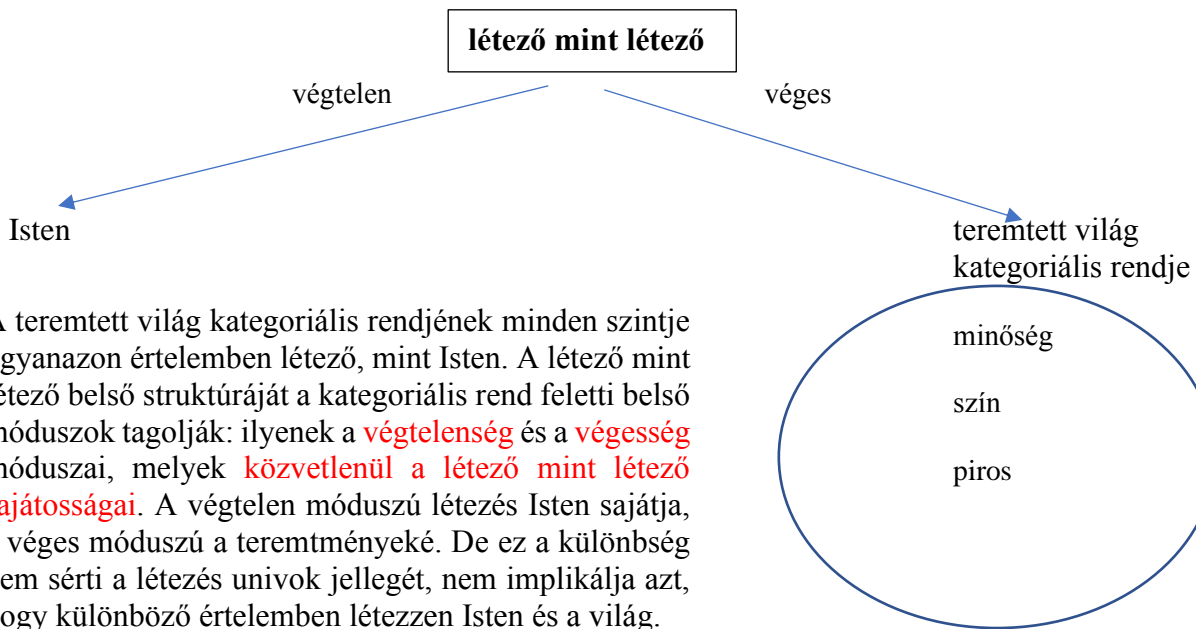
Ord. I. d. 3, p. 1, q. 1-2 n26

[...] Istent nem csupán a teremtményekről alkotott fogalmunkkal analóg fogalom által gondoljuk el, ti. azon fogalom által, amely teljesen különbözik attól, amit a teremtményről állítunk, hanem valamely **Istenre és a teremtményre nézve univok fogalom által.**

Minden ismeretünkben bizonyosak vagyunk abban, hogy egy adott tárgy létező, még akkor is, ha a fogalmak leszálló ágát nem látjuk át elkülönítetten egészen azon konkrét ismeretig, amelyet az épp most előttem álló tárgyról alkotok. Ha elgondolom Istent, bizonyosan létezőként gondolom el, miközben kétséges maradhat számunkra, hogy vajon véges avagy végtelen létező-e? Különbséget kell tennünk a három fogalmi tartalom között: a létező mint létező, a végtelen és a véges létező fogalmi tartalmi között. „[A] *létező fogalma Istennel kapcsolatban más mint ez vagy az a fogalom*”: a létező mint olyan kognitív tartalma jól elkülöníthető az Istenről alkotott ismerettől.

Ord. I. d. 3, p. 1, q. 1-2 n27

Az ily módon felfogott univokáció mellett ötféleképpen érvelek. Először: minden elme számára, amely bizonyos egy fogalmat és kétséges más fogalmakat illetően, azon fogalom, mellyel kapcsolatban bizonyos, más mint azon fogalmak, amelyekkel szemben kételyt támaszt [...]. **Azonban a zarándok elméje képes bizonyos lenni affelől, hogy Isten valamely létező, miközben kétséges számára, hogy vajon véges vagy végtelen létező-e,** teremtett vagy teremtetlen. Tehát a létező fogalma Istennel kapcsolatban más mint ez [véges, teremtett stb.] vagy az [végtelen, teremtetlen stb.] a fogalom, és önmagában indifferens azokra nézvést, ám úgy, hogy mégis mindkettőben bennefoglaltatik; tehát univok módon vonatkozik rájuk.

A teremtett világ kategorialis rendjének minden szintje ugyanazon értelemben létező, mint Isten. A létező mint létező belső struktúráját a kategorialis rend feletti belső móduszok tagolják: ilyenek a **végtelenség** és a **végeesség** móduszai, melyek **közvetlenül a létező mint létező sajátosságai**. A végtelen módusú létezés Isten sajátja, a véges módusú a teremtményeké. De ez a különbség nem sérti a létezés univok jellegét, nem implikálja azt, hogy különböző értelemben létezzen Isten és a világ.

Ezzel Scotus a létezőt mint létezőt tematizáló ontológiát függetleníti a racionális teológiától, és ez utóbbi fölé helyezi. A metafizika képes létezés és közvetlen sajátosságainak tisztázására anélkül, hogy a létezés maximális mozzanatát bíró Isten előzetesen filozófiai vizsgálat tárgyává tenné. Ez nem jelenti sem azt, hogy ne Isten bírná a legteljesebb létezést, sem azt, hogy ne Isten teremtette volna a világot. A metafizika általános ontológiaként történő beállítása annyit jelent, hogy a létezés filozófiai vizsgálatának nem a teremtés kauzális viszonyának oki tényezőjeként fellépő Istenre kell irányulnia, hanem a minden ismeretünkben bennefoglalt létezés sajátosságait kell kifejtenie. **A metafizika ontológia, tárgya a létező mint létező általános sajátossága.**

Irodalom:

Simon József: *Létre nyílt lehetőség - Ismeretelmélet és metafizika Aquinói Szent Tamás és Duns Scotus filozófiájában*, Budapest, l'Harmattan, 2012, 104-118. ISBN: 9789632366401

Az oxfordi szentencia-kommentár (*Ordinatio*) részleteit az alábbi kiadásból fordítottam: *Ioannis Duns Scoti Opera omnia*. Studio et cura Commissionis Scotisticae ad fidem codicum ed. praes. Carolo Balić. Vol. 3. Città del Vaticano, Typis Polyglottis Vaticanis, 1954.

Kérdések:

1. Hogyan teszünk szert a létezésről alkotott fogalomra Duns Scotus szerint?
2. Milyen módon jellemzi a világ dolgait és Istent a létezés Duns Scotus szerint?
3. Milyen közvetlen sajátosságai vannak a létező mint létezőnek?
4. Vajon Duns Scotus filozófiájában a metafizika rászorul-e Isten létezésének előzetes vizsgálatára ahhoz, hogy a létezést mint olyat tematizálja?